

Koldingbogen

ÅRSTAL:	1983
FORFATTER:	Aase Bruun
TITEL:	Om børster og godtfolk: Fra bygningen af vandkraftværket i Harte
KORT RESUME:	Arbejdere ved Harteværkets opførelse 1919 – 21

Om børster og godtfolk

Fra bygningen af vandkraftanlægget i Harte

af Aase Bruun

På Harte Kirkegård står der en to meter høj granitsten, der bærer følgende indskrift:

Her hviler i en Føllesgrav

Niels Peter Nielsen f. i Drosselbjerg 26. september 1885

Harald Peter Villumsen f. i Skævinge 28. september 1882

Karl Oluf Jensen f. i Strø 8. januar 1885

Axel Emil Hou f. i Eskebjerg 3. januar 1898

Forulykket i Stallerupgaard Sø 20. juli 1919

Dette Minde sættes af Kammeraterne ved Vandkraftanlægget i Harte.

Den 20. juli var en søndag, og slår man op i Kolding Folkeblad for mandag den 21., kan man læse om den ulykkelige tildragelse. Der var blevet arbejdet om formiddagen, og da arbejderne havde spist middagsmad i marketenderiet, ville 10 af dem ud på en rotur på Stallerup sø. De kom over på den anden side i god behold, men på tilbageturen gik det galt, da de ville skifte plads ved årerne. Båden kæntrede midt ude på søen. De fem forsvandt mens fire holdt sig fast i båden og den 10. mand, Karl Jensen, kaldet Karl Sanger

svømmede ind for at hente en line. Han gik ud igen med linen, som dog var for kort, men imidlertid havde folk fået en tømmerflåde slået sammen, så de fire blev reddet, mens de fem forsvandt og først blev fundet i løbet af de kommende dage.

Da et lille hold fra Kolding Gymnasium i vinteren 1977 under temaugen arbejdede med Harteværkets opførelse, stødte vi flere gange på beretninger om denne ulykke. Den har gjort stort indtryk. Den mundtlige tradition var nok så farverig. Ulykken skyldtes, at i hvert fald nogle af arbejderne var berusede, så at de »gjorde mytteri«, da de var midt på søen. Ovennævnte Karl Jensen omtales som Karl Stivben, og det gør jo ikke hans bedrift ringere.

Hvordan det nu forholder sig, så har entreprenøren den 24. juli indrykket et dementi af, at de forulykkede skulle have været berusede. Det har åbenbart ligget entreprenøren på sinde at værne de dodes eftermæle. Og der har nok heller ikke været mange andre til det. De først fundne efter drukneulykken indrykker sognerådet en dødsannonce om. Derpå kommer der en ny annonce, som er underskrevet De Sydøstjydske Elek-

tricitetsværker. En dag senere oplyser avisen, at De Sydøstjydske Elektricitetsværker bekoster begravelserne. Den 26. juli blev de fire, der er nævnt ovenfor begravet. Følget anslås til 400 mennesker, det var for stort til, at det kunne være i kirken. Arbejdsmændenes Fagforening i Kolding mødte med fane, kammeraterne gav 600 kr. til en mindesten, og entreprenøren er igen den, der takker for deltagelsen.

Mandag den 28. juli har Social Demokraten en annoncen underskrevet: Samtlige ved Vandkraftanlægget i Harte beskæftigede Arbejdere. I annoncen takkes egnens beboere for deltagelse, Harte Sogneråd, som har arrangeret begravelsen, De Sydøstjydske Elektricitetsværker for at bekoste denne på en smuk måde og endelig entreprenør Carl Jensen, fordi han har gjort meget for at finde de druknede lig, og i særdeleshed takkes han fordi han værnede kammeraternes minde.

Det ses, at den store ulykke har fået arbejderne til at rykke sammen, og at de ved denne lejlighed ikke har kunnet affinde sig med, at det med rette eller urette skulle hedde sig, at de forulykkede var berusede. At kun en mand af de

Arbejdere ved Harteværket.

fem omkomne blev sendt hjem for at blive begravet i sin hjemegn nær Holstebro, viser vel ellers nok, at disse arbejdere ikke var meget bundne af familiebånd, men en vis respektabilitet har været værdsat. En af de omkomne havde nogle få ører i lommen, mens en anden havde 131 kr. 64 øre samt lommeur. Børsterne arbejdede kun sjældent for at spare op. Det var folk, som ikke kunne holde sig i ro. Deres sociale tilhørsforhold var meget forskelligt. Der var embedsmandsbørn og gårdmandssønner. Til begravelsen af de fire druknede kom også en lægekone. Det har været en fremmedartet flok at få ind i så lille et samfund. 350 mand, da jordarbejdet var i fuld gang. Nogle af dem levede under ret velordnede forhold, boede i barakker og spiste i marketenderi eller hos private.

Andre indrettede sig i en jordhule og sørgede selv for fortæringen. Vi hørte om to småpiger, der gik ude ved Dybvadbro langs åen, de fik øje på en snøre, der gik ud i vandet, og trak i den. Ind kom en klipfisk, som børsterne havde gående til opblødning.

En stor del af tiden arbejdede de jo nær Trolhedebanen, og når det var varmt, kunne de rejsende se børsterne gå i blåstribet skjorte og ikke andet. Det var jo slemt og blev påtalt, så entreprenøren måtte henstille, at de tog bukser på.

Entreprenøren klarede også situationen for et sjak, der læssede en tipvogn formedelst 41 øre og derpå drak kaffepunch, der kostede 42 øre. På den måde blev der ingenting til middagsmaden.

Arbejdet var hårdt. Der var et lokomotiv med tipvogne og halv-

delen af tiden en støbemaskine, men mest brugte de skovle og trillebøve. Blandingen til støbning af broerne blev flyttet frem og tilbage på en platform seks gange med skovle. Og kanalerne blev gravet med skovl. Da vandet stemte op mod den store dæmning over Vester Nebel Å, var den ved at give efter. Man tænkte sig, at der var muldvarpe i den, så arbejderne gik i gang med at grave den ud, så at der kunne blive lagt en lerkerne i den. Denne blev stamperet med jomfruer, og så holdt den.

Det var folk, der kunne bestille noget, der var i sådan et sjak på 8-9 mand, og hvis de ikke ville have en ny mand ind, varede det ikke to timer, før de havde kørt ham træet. »Men det var kun ved tempoet«, ikke ved spektakler. Dette er en bemærkning af en gammel mand, der var med, men

ikke som børste. Det er nok karakteristisk, at hans kone sagde »Åh de svenskere« om børsterne. Kvinderne var lidt bange for dem, selv om mændene forsikrede, at det var der ingen grund til. Man får indtryk af en slags ordnet anarki. Ved en fest i forsamlingshuset var der 30 mand og to piger. Redaktør Knud Hansen holdt tale, og der var lejet to musikanter, der også måtte fungere som forsangere. »Børsterne kunne ikke synge«. Uheldigvis kom vor forsanger til at blade to blade, så der blev lidt uorden i musikken. Knud Hansen var ved at blive knotten, han troede, de ville lave grin med sangen. Festen gik bogstavelig talt i opløsning, da en af børsterne bøjede sig ind over musikanterne, så at en flaske sprit i hans lomme løb ud i spillemandens tromme. Dagen efter fik festdeltagerne besked om, at der var slået 28 kopper i stykker under festen, og de 28 kopper blev straks erstattet.

Egentlige konflikter med den store arbejdsstyrke fik vi ikke indtryk af. Nogle var jo fra nærliggende sogne, men mange var fra børsternes store halvvejs anonyme skare, folk, der helst brugte et tilnavn, og hvis egentlige navn kun de selv kendte. Rent faktisk var der i hvert fald mindst ét sjak svenskere.

De fleste børster forsvandt, da arbejdet var færdigt, men der var undtagelser. Ved et besøg på Solgården i Harte falder talen på en vis Kristian Mikkelsen fra Mors. I visse henseender dementerer han forestillingerne om børsterne som folk, der ikke var videre stabile. Han henvendte sig til Kristian Andersen, Jensgaard i Stubdrup og spurgte, om han ikke manglede en dreng til november. Jo, hvem skulle det være? Det skul' sgu da vær' mæ, svarede Kristian Mikkelsen. Og så blev han i pladsen i 42 år. »Han var lige pålidelig til at passe børn og dyrene i stalden. Og

så fik han jo en snaps en gang imellem«. Den sidste bemærkning fangede vi ikke straks. Først senere gik det op for os, at han ikke nøjedes med en enkelt, når han kom i gang. Nogen dreng var han ikke, da han må have været omkring de 40. Engang imellem skulle han til Mors, men det endte mest med, at han havnede på en af egens kroer eller faldt i åen.

Da han kom til Solgården, var han stadig i stand til at spille personalet et puds. Engang var han gået ned i vaskekælderen, hvorfra han ikke selv kunne gå op i køkkenet, da det blev tid til formiddagskaffe, så pigerne »glemte« ham. Lidt efter var der ved at blive trafik kaos på hovedvejen udenfor. Bilerne standsede op. I vejkanterne promenerede Kristian Mikkelsen en nyrullet damenkjole, som tilhørte en af beboerne. Så kunne personalet få Kristian Mikkelsen ind.

Han brød sig ikke om at komme i bad. Det sled for meget på hans skind. Men skulle det være, kunne han nok selv klare badet. Det gik ikke så godt, for han glemte at lukke vandet ud af badekarret, og afslørede, at han ikke havde været i det, men blot siddet på en stol og ventet en passende tid. En fri fugl lod sig ikke tæmme af et halvt århundrede på et sted. Der var lidt af det vilde vesten i Harte sogn i de år omkring 1920.

En af vore fortællere arbejdede engang et helt døgn og tjente da 25 kr. Han blev så velbeslået, at han anskaffede tegnebog. Det var næsten anstødeligt. »Skal sådan nogen nu også gå med tegnebog«, sagde en gårdmand. Arbejderne kunne tjene en halv snes kroner om dagen, når de havde akkord. De gav 3 kr. og 50 øre for fuld kost.

Den samlede arbejds løn beløb sig til 1,2 mio kroner. Det var en tredjedel af hele budgettet. Til erstatninger medgik 650.000 kroner, og dermed er vi kommet til

det andet interesseområde i vore oprindelige undersøgelser.

For at fremskaffe den ønskede faldhøjde på godt 25 m ved Harteværket, måtte man hæve vandstanden 4,5 m. De næsten udtørrede Donssøer og Stallerup sø fik naturligvis højere vandstand, og en del jord blev sat under vand.

Da vort hold var ude, var der jo gået mange år, men mens historierne om børsterne var levende i erindringerne, var det vanskeligere at finde spor af utilfredshed med ekspropriationerne. De fleste ville gerne have penge. En enkelt gård fik dog angiveligt taget sin bedste jord. En husmand fik 10.000 kr. for ejendom og fire tdr land. De øvrige otte tdr. land solgte han til en nabo og købte så en ny ejendom. Og de måtte tage kakkellovne og alting med, »så han fik godt handlet«. En anden blev helt fortvivlet, da det viste sig, at han ikke havde papir på nogle moseskifter, som han dyrkede og havde et par køer på, men det endte med, at han fik nok til et statshusmandssted, da denne udstykning kom. Tre ejendomme blev helt nedlagt, og en del fik eksproprieret jordstykker.

Hver formiddag drog kommissionen ud på besigtigelse, og om eftermiddagen samledes kommission og lodsejere på en kro til afgørelse. Det var nu ikke så let at forudse, hvor meget ens jord ville blive forringet ved den kraftige opstemning, så da denne fandt sted ved værkets igangsætning, syntes mange lodsejere, at de skulle have mere i erstatning, fordi den jord, der ikke var blevet eksproprieret, blev sur, eller dræningen blev mindre effektiv p. g. a. ringere afstrømning i bækkene. Der blev holdt en del møder i maj 1922, og der blev tilkendt samtlige bredejere på strækningen fra Vester Nebel ås udløb i Kolding å til udløbet af kraftkanalen i samme å 25 øre pr. m. Kun fire matrikelnumre var ikke med i ord-

ningen, da de ansås for at have fået tilstrækkelig erstatning.

Dermed var problemerne dog ingenlunde løst, og det var kun de færreste sager, der blev afgjort ved forlig. Det hændte, at klageren var tilfreds med at få brugsretten over den eksproprierede jord i 10 eller 20 år, eller at sagen blev afgjort med, at klageren fik 50 kr. til fuld afgørelse. I de fleste tilfælde opnåedes ikke forlig, men sagen optoges til kendelse.

Man kan godt undre sig lidt over, at disse sager ikke huskedes bedre. En forklaring kan være, at de fleste af vore fortællere var kvinder, en af mændene havde oplevet en meget tilfredsstillende ordning, og derfor huskede han ikke, at der havde været en del utilfredshed. Kvinderne har næppe været meget interesserede i sagerne, der for en dels vedkom-

mende nok har været holdt i gang af mændene for deres underholdningsværdis skyld. Det er i hvert fald min erfaring andre steder fra, at man holdt uendelige sager gående, fordi – skal vi sige – det var interessant. Rent faktisk tabte mange lodsejere, da sagerne blev optaget til kendelse. Retfærdigvis må det dog siges, at der blev ydet erstatninger på helt op til 4.000 kr., og at en del fik mindre beløb tilkendt. Klagerne blev altså ikke anset for uberettigede i alle tilfælde.

Det sidste, man i vores lille studiegruppe spurgte om, var, om folk så havde været glade for, at de kunne få elektricitet. Svaret var, at det var man da sandelig. Men det var med nogen forundring, at den unge generation hørte, at der gik 5–10 år eller mere, før man fik elektricitet i

hjemmene eller for den sags skyld på Dybvadbro station, hvor signalerne blev givet med flagermuslygter, en besværlig affære i stormvejr. Man fik elektricitet, når man havde fået samlet pengene sammen til det.

Som et kuriosum kan nævnes, at der er matrikelnumre på søerne, idet lodsejerne efter sigende har forkøbsret til de afgivne parceller. Det må nok anses for at være en ret med ringe udsigt til at få praktisk betydning. Nok yder værket kun 2 pct. af Koldings elforsyning, men det er til en ringe udgift, og der er næppe mange, der synes, Donssøerne skal tømmes for vand.

